

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО КЛАСИЧЕСКИ И НОВИ ФИЛОЛОГИИ

КАТЕДРА „КЛАСИЧЕСКА ФИЛОЛОГИЯ“

АВТОРЕФЕРАТ

НА

ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД

За присъждане на образователна и научна степен „доктор“

на тема:

ЧЕТЕНЕ НА ПЕРИФЕРИЯТА

ХУДОЖЕСТВЕННОТО ПРОСТРАНСТВО НА ГРАНИЦАТА В

ПРОЗАТА НА АДАМ БОДОР

Докторант: **Моника Емилова Гълъбова**

Научен ръководител: **доц. д-р Камелия Светлинова Спасова**

Професионално направление: 2.1. Филология

Докторска програма: „Литература на народите на Европа, Америка, Азия,

Африка и Австралия“ – Унгарска литература

София, 2022

СЪДЪРЖАНИЕ НА АВТОРЕФЕРАТА

I. УВОД

1. Цел, задачи и методи на изследването // 1
2. Значимост и актуалност на изследването // 2

II. АВТОРЪТ, ПРОИЗВЕДЕНИЯТА, КРИТИКАТА

1. *Районът Синистра, Посещението на архиепископа, Птиците на Верховина* // 3
2. През погледа на другите. Изследвания върху Адам Бодор // 4

III. ХУДОЖЕСТВЕННОТО ПРОСТРАНСТВО НА ГРАНИЦАТА

1. Теоретизиране на пространството // 5
 - 1.1. Пространствено-времеви континуум // 6
 - 1.1.1. Хронотопът на Михаил Бахтин // 6
 - 1.1.2. Хегеротопиите на Мишел Фуко // 7
 - 1.2. Семиосферата на Юрий Лотман // 8
2. Идейна натовареност на понятието граница // 9
 - 2.1. Семиотични интерпретации // 9
 - 2.2. Културологични аспекти // 10
 - 2.3. Границата в контекста на прозата на Адам Бодор // 12

IV. РЕФЛЕКСИИ НА ГРАНИЦАТА ВЪРХУ НАРАТИВА (*Районът Синистра, Посещението на архиепископа, Птиците на Верховина*)

1. Време-пространство // 13
2. За жанровата парадигма // 13
3. Кризата на идентичността // 14
 - 3.1. Униформизация и ролева детерминираност // 14
 - 3.2. Реалният и художественият Бодор // 15
4. За дефицитите в паметта // 15
5. Драмата на словото // 15
 - 5.1. Език // 16
 - 5.2. Преименуване // 17
 - 5.2.1. Антропоними // 17

5.2.2. Топоними // 17

V. ГРАНИЦАТА КАТО ПРЕДЕЛ НА КУЛТУРНО УСВОЕНОТО ПРОСТРАНСТВО

1. Вечният антагонизъм – човек и природа // 18
2. Анимализация в лоното на периферията // 19
3. Симптоматика на животинското // 19
 - 3.1. Миризми // 19
 - 3.2. Физиологични процеси // 19
 - 3.3. Звуци и говор // 20

VI. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

1. Изводи и обобщения // 20
2. Приноси // 23

VII. ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

VIII. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

I. УВОД

1. Цел, задачи и методи на изследването

Дисертационният труд изследва художественото пространство на границата в три прозаични творби на унгарския автор Адам Бодор – *Районът Синистра*, *Посещението на архиепископа* и *Птиците на Верховина*, и разглежда импликациите, които един оценъчен прочит на границата, в буквален и в преносен смисъл, се продуцират. Проследимата в книгите автотекстуалност предопределя и категоризирането им като романова трилогия, а общото помежду им се откроява най-ясно по линия на сътвореното от перото на Бодор художествено пространство ситуирано в периферията. Читателят е въввлечен в свят със самобитна атмосфера, свят, който в много отношения се явява антипод на условно приетите манифестации в собствената ни реалност. Първото издание на *Районът Синистра* (1992) е последвано от значителен брой статии и рецензии. Книгата се превръща в знакова за съвременната унгарска литература, а с годините името на автора се нарежда сред литературни представители спрягани за канонични. Това предопределя и неспирния интерес към всяка последвала негова книга. Творчеството на Бодор се превръща в неизчерпаем извор за литературни трактовки, съпоставяния и литературно-критически полемики. Рефернциалният прочит на Бодор, при който се визира произхода и миналото на автора – родом от Клуж-Напока (унг. Коложвар), израснал в многоезикова и мултикултурна среда, пряк потърпевш от комунистическия режим в Румъния, може да бъде обосновка за избора му на място на романовото действие – изолирано пространство под нечия, явно или не, декларирана власт, но не обяснява приказно-абсурдната канава на книгите. Целта на настоящия труд е да предостави нов ракурс на вече изведени, но и на непознати, останали в сянката акценти от прозата на Бодор, тълкувайки ги в контекста на художественото пространство на границата и очертавайки една своеобразна типология на периферното. Основните задачи пред така поставената цел, са следните:

- Да изясним понятията „граница“ и „пространство“ в литературно-културологичен и социологичен аспект;
- Да проследим тяхната репрезентация в конкретните литературни текстове;
- Да очертаем активната роля на пространството като смислообразуващо;

- Да интерпретираме наративните решения в контекста на тази гранично-пространствената перспектива.

Настоящото изследване е с инетрдисциплинарен характер, което налага комплексен подход на работа, въз основа на който е разработен и методологичния апарат. Методите се опират на теоретичните рамки заложи в трета глава, които са определящи за последвалия анализ с обобщено интерпретативно-съпоставителен характер. Но аналитичната част на изследването комбинира затворено четене, структуралистки, семиотичен и дискурсивен анализ.

2. Значимост и актуалност на изследването

Настоящият дисертационен труд е сред малкото в критическата рецепция на А. Бодор, който разглежда едновременно и трите му романа, условно определяни като трилогия, в тематично-съпоставителен анализ, проследявайки и тълкувайки автотекстуалните елементи в книгите. Изследването реферира теоретични разработки, които до този момент не са служели като отправни точки в тълкуването на Бодоровата проза, а ако все пак авторите им са били упоменавани, то е било в различен от контекста на настоящата дисертация и в този смисъл дисертацията предоставя един напълно самостоятелен време-пространствен анализ. Сред другите значими елементи на изследването се нарежда и извеждането на незасегнати теми от романите на Бодор, например тази за паметта, и коментарът върху тях с оглед на заглавната формулировка. Тези теми лесно биха се вписали в полето на литературно-културния диалог между изследователите на съвременната източноевропейска литература, особено по отношение на корелацията език-памет-кулура или индивид-общество, разглеждани в контекста на граничността във всевъзможните ѝ реализации – символични, геопоетични, социално-исторически. Това утвърждава актуалността на проведеното изследване и приложимостта му и в други хуманитарни сфери извън унгаристиката.

II. АВТОРЪТ, ПРОИЗВЕДЕНИЯТА, КРИТИКАТА

1. *Районът Синистра, Посещението на архиепископа, Птиците на Верховина*

Трите романа на А. Бодор са многофабулни, като *Районът Синистра* и *Птиците на Верховина* в някои отношения могат да бъдат четени и като сборник с разкази, което значително затруднява опитите за кратък, но изчерпателен синопсис на съдържанието им, напротив на сравнително малкия им обем. В дисертационния труд сме извели и преразказали основната фабула във всеки един от тях. В *Районът Синистра* (Бодор 2000) и *Посещението на архиепископа* (Bodor 2016) тя се разгръща като разказ за пристигането в периферния район на конкретен герой с конкретна мисия. В *Птиците на Верховина* (Bodor 2011) този герой вече се е установил в „района“, вибрира в такт с неговите закони и осуетява инвазията на чужди елементи.

2. През погледа на другите. Изследвания върху Адам Бодор.

В тази глава на дисертационния труд е проследена критическата рецепция на Бодоровите произведения в България и в Унгария.

На българския читател А. Бодор е познат тъкмо именно с превода на вероятно най-знаковото му произведение – романът *Районът Синистра*, дело на Светла Кьосева; както и с преводите на няколко негови разказа, поместени в различни литературни списания и антологии. Изданието на книгата от 2000 г. е последвано от рецензия¹ на Амелия Личева в „Култура: седмичник за изкуство, култура и публицистика“ и от публикацията, пак там, на интервю на преводачката на романа Светла Кьосева с писателя – „Литературата – самотно призвание“ (Кьосева 2000). В текста на Амелия Личева, който напълно се отгласква от референциалния прочит, поради първата ѝ среща с автора и с унгарската литература генерално, романът е четен като антиутопия, репрезентация на тоталитарен свят, „в който човешкото не се зачита, животът от него се отцежда“, явление, което в настоящото изследване разглеждаме най-вече от перспективата на пространствеността и заложената в контекста ѝ анимализация, а не на властта. В края на своята рецензия А.

¹ Вж. Личева, А. Резерватно. – В: „Култура:седмичник за изкуство, култура и публицистика“, брой 18 (2411), 2000. Текстът е поместен и в сборника *Четене на другия* (2010), съст. Пламен Дойнов, откъдето са извадени цитатите.

Личева извежда особено съществен акцент относно романовата топография, за мястото като значещо и означаващо: „И все пак местата са тези, които ни закотвят, или които ни помагат да отвоюваме правото си на свободно придвижване, на несвикване, на превръщане на всяко място в чуждо, в пропускливо. И все пак мястото е, чрез което алегорически може да бъде четен този роман.“ (Личева 2010: 156–157) Сборникът *Места на срещи*, които се състои от текстове-прочити на унгарски книги на български език, съдържа текст на Ева Баняи върху *Районът Синистра* (Баняи 2017). С това се изчерпват първичните и вторични източници за А. Бодор на български език, но тази извадка демонстрира, че самият автор е в известна степен познат на тукашните читатели.

Унгарската критическата рецепция на изходния текст би могла да бъде обобщена в няколко категории. Тя се състои от изследвания, които от дистанцията на времето са се отличили като канонични, еталон за последвалите трудове, маяк сред съществуващото изобилие. Те съставляват един своеобразен корпус от критическата литература, посветена на Адам Бодор, а съжденията в тях са безпрекословно приети, подети и доразвити, с единични опити в опровергаването им. Пример за такъв тип рецензия е тази на Ласло Мартон – „Прокълнатият периферен район“ (Márton 2005) (както и тези на Маргит Ач – „Демоничното привличане на гората“ (Ács 1992) ; Гергей Андялоши – „Непознаваемата брилянтна творба“ (Angyalosi 1999); Петер Сирак – „Поетика на периферията“ (Szirák 1997), монографията на Дьорди Пожвай (Pozsvai 1998)). Друга група изследвания се съсредоточават върху обобщението на изписаното досега, реферират гореспоменатите канонични критики и доразвиват онези акценти от тях, които макар и маркирани, са останали неизкоментирани. Някои от тях се явяват и своеобразна критика на въпросните есета (Л. Бенги „Итерацията на текстовите сегменти като средство за сътворяването на епически свят“ (Bengi 2005), Д. Киш – „Устройство на текстовите светове“ (Kiss 2005)).

Част от най-значимите изследвания, посветени на прозата на Бодор до 2000 г., са поместени в книгата *Обмяна на опит: Есета и студии за Адам Бодор* (Sheibner, Vaderna 2005). Д. Пожвай пише монография, като главен обект на изследването ѝ е А. Бодор и неговото творчество. Тя проследява унгарската рецепция на автора, акцентира върху късното му преоткриване от страна на унгарската критика, но и набляга върху огромната значимост, което това откритие генерира върху творческата му особа (Pozsvai 1998).

Разсъжденията ѝ целят разработването на нови интерпретации, които от дистанцията на времето вече бихме ситуирали сред класическите канонични изследвания. Сред най-новите прочити на Бодор се нарежда дисертационният труд на Жофия Пал-Лукач (Pál-Lukács 2017), наратологично изследване на чуждостта, като итеративен елемент в романовата трилогия на А.Бодор. Написаното от Ж. Пал-Лукач е и един от малкото опити, наред с настоящия труд, и трите книги да бъдат разглеждани в съпоставителна перспектива.

III. ХУДОЖЕСТВЕННОТО ПРОСТРАНСТВО НА ГРАНИЦАТА

1. Теоретизиране на пространството

Настоящият труд разглежда пространството през три теоретични постановки, първата е тази на Михаил Бахтин за хронотопа, втората се съсредоточава върху разсъжденията на Мишел Фуко за хетеротопиите, а третата се позовава на семиотическата интерпретация на пространството от Юрий Лотман, чрез въведеното от него понятие семиосфера. Разсъжденията на конкретно тези трима учени, ни помагат в опита да обосновем отграничеността и изолираността на Бодоровото пространство, от една страна в хронотопичен аспект, посредством идеите на Бахтин и Фуко, но и в езиково-културно отношение, за чиято цел са привлечени концепциите на Лотман.

Тази глава разяснява и на какво се основава изборът на теоретична рамка и в какви аспекти можем да говорим за идейна приемственост или прилики в теориите на избраните теоретици.

Постановките на Бахтин, Фуко и Лотман приложени към анализа на художественото пространство при А. Бодор, е новост в критическата и изследователската рецепция на унгарския автор. В интерес на настоящия труд и неговия приносен характер обаче, сме извели онези автори, в чиито текстове произведенията на А. Бодор са тълкувани чрез рефериране на избраните от нас теоретици – Е. Баняи, Л. Бенги, Ж. Таподи и С. Молнар.

1.1. Пространствено-времеви континуум

1.1.1. Хронотопът на М. Бахтин

В тази глава сме очартали основните разсъждения на руският учен, философ и литературен критик М. Бахтин около въведения от него в литературознанието термин „хронотоп“, като означаващ връзката между временните и пространствените отношения в литературата и начина, по който те рефлексират върху жанровата принадлежност на художественото произведение (Бахтин 1983: 271–272). В разсъжденията на Бахтин се изтъква и организиращата роля на хронотопа в сюжетно отношение, който предопределя развитието на действието и поведението на романовите герои. (Бахтин 1983: 446). Въпреки заложената в уводната част на текста неразривност между времето и пространството, Бахтин, в хода на изследването си, поставя акцент върху категорията време, като „водещо начало в хронотопа“ (273) и извежда три основни типа време: авантюрно, битово и автобиографично. Освен това, проследявайки романа в неговото историческо развитие извежда редица други хронотопи (фолклорен, раблезиански, идиличен и др.), които наред с първите три определя като типологично устойчиви (439). Бахтин изтъква, че всеки мотив от художественото произведение може да е проникнат от хронотопични ценности, и в резултат набеязва още хронотоп на срещата, на пътя; а впоследствие и локалности, където протича романовото действие и където „се сгъстват следите на хода на времето в пространството“ (443), като замъка, гостната-салон, провинциалния град и прага. Границата при Бодор, като реалност, но и топологична фигура, също обобщава в себе си хронотопа на срещата и пътя, „където се пресичат в една временна и пространствена точка пространствените и временните пътища на много най-различни хора“ (439–440). В заключителните бележки към статията си Бахтин прави важно уточнение, изтъквайки, че не е задължително един единствен хронотоп да изчерпва художественото произведение, напротив – хронотопите могат да съществуват съвместно, „да се преплитат, да се сменят, да се съпоставят, да се проитивопоставят или да бъдат в по-сложни взаимоотношения.“ (448)

За целите на нашето изследване сме се съсредоточили върху разсъжденията му относно авантюрното време в романа (Бахтин 1983: 273–299), тъй като основните характеристики на това време са проследими и в романите на Бодор, без да изключваме и следите на други

хронотопи в тях. Непосредствено след обобщението на Бахтиновите идеи, сме посочили как и къде те се реализират на страниците у Бодор.

1.1.2. Хетеротопиите на Мишел Фуко

Френският философ Мишел Фуко въвежда концепцията за хетеротопията, чрез която се опитва да опише и обясни наличието на определени пространства, които в някакъв аспект са различни от общоприетите. Още в предговора на книгата си *Думите и нещата*, той определя хетеротопиите като аномалии по-тревожни и от несъобразното. Това са немислими пространства, които нарушават порядъка на възприеманата от нас действителност. Утопиите, макар да не разполагат с реално място, „разцъфтяват в едно великолепно и блестящо“ въображаемо пространство, хетеротопиите пък, със своята надхвърляща „несъобразността“ хетероклитност, подронват увереността в способността ни да назовем нещата трайно, „защото предварително разрушават „синтаксиса“, „оспорват още в зародиша ѝ всяка възможност за граматика“ (Фуко 1992: 28–29). В есето си „За другите пространства“ Фуко говори за тях като реални места, които макар и свързани с другите пространства, в действителност им противоречат, проблематизират ги и ги оспорват. Хетеротопиите² Мишел Фуко класифицира в две категории – кризисните хетеротопии, която обхваща онези индивиди, които „спрямо обществото и обкръжението си, са в състояние на криза: юноши, жени в месечен цикъл, бременни, старци и т.н.“ (Фуко 2003: 12). Фуко е на мнение, че хетеротопиите от споменатата категория са на път да изчезнат и постепенно са заменени от така наречените хетеротопии на отклонението, където биват поместени „индивидите, чието поведение се отклонява от нормата“ (12). Сред тях той посочва затворите, приютите, психиатричните клиники и старческите домове.

Пространство в книгите на Бодор е хетеротопия, защото би могло да се локализира във фикционалната реалност. Въпреки че отразява тази реалност по дистопичен, в

² „Това са нещо като контра-места, някаква ефикасна, осъществена утопия, в която действителни места, които можем да намерим вътре в културата, са едновременно репрезентирани, оспорени и пробърнати. Места от този род лежат извън всички места, дори когато можем да определим тяхното местоположение в действителността. И понеже тези места са абсолютно различни спрямо онези, които отразяват или огласяват, аз ще ги нарека, противопоставяйки ги на утопиите, хетеротопии.“, Вж. Фуко 2003.

читателското съзнание, начин, умишлено не го категоризираме като антиутопия. Неговата обусловеност от реалността и същевременното ѝ оспорване, както и наличието на хетеротопични подпространства в самото пространство, разглеждано като хетеротопия на фикционалната реалност, не биха могли да се изчерпят и тълкуват единствено през бинарността на утопията/антиутопията. Крайните форми на дехуманизация и съпътстващите повествованието предапокалиптични картини ни изкушават да гледаме на Бодоровото пространство и по този начин, но както вече уточнихме, пространството при него е по-комплексно. И в *Районът Синистра*, *Посещението на архиепископа* и *Птиците на Верховина* действието протича на място със селективен пропускателен режим, място-затвор, където действително пребивават хора извън нормата – насилствено депортирани или бегълци. В това изолирано пространство обаче има и самостоятелно функциониращи учреждения от гореизброените (поправителен институт, лагер, затвор, резерват и т.н.), чиято хетеротопична роля се изразява не толкова в способността им да нормализират отклоненията, а в опита им да удържат идентичността (Бунджулов 1995: 15).

Фуко предлага описанието на тези хетеротопии да се нарече „хетеротопология“, като в текста на „За другите пространства“, той извежда основните му принципи (Фуко 2003: 12). В теоретичната глава на дисертационния труд са изведени част от тези принципи и е проследена реализацията им в романите на Бодор, с цел по-голяма онагледеност. В аналитичната част е проследен и начина, по който те оперират върху авторовия наратив.

1.2. Семиосферата на Юрий Лотман

Ю. Лотман в своите семиотични изследвания, изхождайки от идеята за текста като комплекс от знаци, където знакът е елементарен семиотичен елемент, успява да очертае културата като система от безброй текстове, езици и артефакти. Културата при него е информация и на нея може да се гледа като на отворен текст, при чието изучаване изследователят би могъл да приложи общите методи на семиотиката и на структурната лингвистика (Лотман 1990: 263).

Обменът и генерирането на информация (комуникация) се осъществяват в определено пространство, което той означава с термина „семиосфера“. Семиосферта може да бъде мислена като затворено пространство, тъй като притежава всички негови признаци. В това пространство се създава смислово свързана сфера на културата (Randviir 2022: 201). Лотман разглежда семиосферата като система от текстове, която изключва онези текстове, които от нейната позиция са извънсемиотични и непереведени на собствения ѝ език, съответно несемиотични, защото като външни елементи на едно вътрешно пространство, те не подлежат на семиотизация. Всъщност тази несемиотичност би могла да се дължи на принадлежността им към пространството на друга семиосфера (Лотман 1992: 220), съответно друга култура.

Терминът „семиосфера“ съотнасяме към Бодоровото пространство по начин, който се стреми да очертае неговата езиково-културна обособеност.

2. Идейна натовареност на понятието граница

2.1. Семиотични интерпретации

Най-важният признак на дискутираната от Лотман семиосфера, е нейната разграниченост. Понятието граница е фундаментално за теориите на Лотман. Граница при него принадлежи едновременно и на вътрешното, и на външното пространство. Семиосферата, която притежава всички характеристики на затвореното пространство, не би могла да влиза във връзка с извънсемиотични текстове, или ако все пак влиза в такава, в случай че те останат непереведени, за нея са неразбираеми, не се превръщат в усвоена реалност и това довежда до тяхното „изхвърляне“. Границата е буферната зона, мястото, където се осъществява превода на тези извънсемиотични знаци/текстове/култура, за да навлязат в дадена култура като нова и осмислена информация. Следователно границата принадлежи и на външното, и на вътрешното пространство и се оказва нужният фактор, за комуникацията между тях, като едновременно съединява, но и разединява сферите на семиозис (Лотман 1992: 19–21).

При Лотман всяка семиосфера притежава *ядро* и *периферия*. Границата, като разположена в периферията, е област на ускорени семиотични процеси, защото там, за разлика от центъра/ядрото на семиосферата, характеризиращи се с по-изразена

организация; под въздействието на „неорганизираното“ (несемиотизирано) външно обкръжение и неговото непрекъснато нахлуване, и нуждата от трансформиране на информацията, е трудно да се наложи съществуващата в центъра норма и тя да се приложи по идентичен начин или да се упражни контрол по поддръжката ѝ. Според Лотман в периферията се наблюдава бурен културно-семиотичен и икономически растеж, който след време транслира в центъра своите семиотични структури и завладява „сферата на културния център“ (21). Друго негово схващане за границата я разглежда като нужния фактор за конструиране на опозиция и извеждане на характерните за всяка култура бинарни двойки.

Така очертаните идеи на Лотман са проследени и в конкретната им реализация на Бодоровите страници. Границата при него е разгледана като филтър, който „превежда“ преминалия го на системения език на вътрешното пространство. В дисертационния труд са набелязани и същностни различия, които Бодоровият наратив продуцира върху структурната организация на семиосферата, заради деформирания начин, по който функционира паметта и комуникацията в романите. Резултатът от тези различия се откроява при анализа на периферията, която действително успява да подкопае устойчивостта на ядрото, но не превеждайки нови модели, а превръщайки се в зона на динамична анимализация.

2.2. Културологични аспекти

В разсъжденията си Лотман извежда една особено важна функция на семиосферата – нейната памет, без която не би могла да оперира, семиосферата притежава диахронна дълбочина (Лотман 1992: 28). Тази памет в романите на Бодор се илюстрира като памет за конкретна семиотичната структура, която веднъж възникнала, се възпроизвежда в последвалите книги и за наличието на която най-общи индикации дават ретроспекциите към заложените в предходните книги мотиви, например идентичният начин, по който функционира властта.

Това означава, че знаците, които дадена култура е продуцирала, се съхраняват и могат да бъдат реконструирани, дори с оглед на тяхното потискане или забравя, те са незаличими, след временна неактивност, „изплуват“ отново, а спомнянето (*ресемиотизация*) и забравата (*десемиотизация*) се превръщат в присъщи на културата

динамика. Този механизъм на паметта подsigурява семиотичната индивидуалност на културата и гарантира нейната инвариантност, а текстовете в нея, дори и неактивните, се съхраняват и актуализират въз основа на определен концептуален инвариант (Lachmann 2022: 236–237).³

Разсъжденията на Лотман върху така формулираната от него културна памет разграничават два нейни типа – „информативна“, която разполага с времево измерение и линеарен характер и „творческа“, която се възприема като панхронична и пространствено непрекъсната, тя устоява на времето. При Ян Асман тези два вида памет са видени като „комуникативна“ и „културна“ (Lachmann 238–239).⁴

Това разграничение на паметта е изводимо и в романите на Бодор, където представите за идентичност, общество, език, комуникация, памет и култура си взаимодействат по доста противоречив начин. Паметта и в трите книги е семиотично обусловена, тя функционира като памет за структурата на семиосферата, защото тази структура се възпоризвежда наново във всеки следходен на *Районът Синистра* роман. В смисъла на тази нейна устойчивост, можем да я причислим към онзи вид памет, който Асман определя като „културна“, а Лотман като „творческа“. Комуникацията обаче, като социализационна практика, е ограничена. С прекрчаването на границите на пространството, новодошлите условно са заставени да прекратят спомнянето и споделянето, а заварените, принадлежащи към така обусловеното пространство, мълчат. Това налага да приемем, че „комуникативната“ („информативна“) памет в така заявеното пространство, е в някаква степен увредена. Според Асман комуникативната памет исторически се среща с групата, а според Лотман има линеарно-исторически характер, докато в книгите на Бодор за група можем да говорим не като следствие от изграждане на социална принадлежност, резултат от социализиращи практики, а в смисъла на пространствено прикрупено множество от хора, които не се съотнасят с миналото, не си спомнят. В този смисъл не можем да говорим за непрекъснатост на съзнанието, още по-

³ „Същността на културата се състои в това, че миналото в нея, не „отминава“, тоест не изчезва, както се случва със събитията в естествения ход на времето.“ (Lachmann 2022: 237).

⁴ „Комуникативната памет обхваща спомените, отнасящи се до близкото минало. Това са спомените, които човек споделя със своите съвременници. Типичен случай е паметта на поколенията. Тази памет исторически се среща с групата; тя възниква във времето и си отива с него, по-точно: със своите носители [...] Културната памет се насочва към опорни точки в миналото. В нея миналото също не може да се съхрани от само себе си. Миналото тук по-скоро застива в символични фигури, за които се улавя споменът.“ (Асман 2001: 48–50)

малко за трупане на опит (Лотман 1990: 243), присъщи на културата (паметта) и обществото.

Според Асман важно условие за осъществяването на комуникационните процеси, в които паметта се укрепва, генерирайки колектив, е наличието на идентичност. Липсата на тази идентичност често може да е от пространствен характер. Асман уточнява, че „свободното пространство е предварително условие“ за възникването ѝ (Асман 2001: 137), докато героите на Бодор са изолирани. Не е конкретизирано и на какъв език се случва интеракцията помежду им, а езикът сам по себе си може да има групираща функция (139). Въпреки това у тях, като ситуирани в конкретно пространство, се забелязват общи черти, въз основа на които могат да бъдат дефинирани като колектив, но ако култура и общество са основни структури и принципни условия за човешкото като цяло, мислимо само в тяхната рамка (133), и ако тъкмо те опосредстват генерирането на идентичност – и индивидуална, и колективна; то тогава Бодоровите герои са осакатени човешки същества, залязваща цивилизация, а общото помежду им се тълкува не в парадигмата на културното и човешкото, а в тази на природното и анималистичното, което ще проследим и в аналитичните глави на дисертационния труд. Не случайно тези герои, в следствие на неспособността им да се самоидентифицират, се превръщат във взаимозаменяеми, по аналогия със стадните животни, защото „човекът с идентичност не е взаимозаменяем“ (Банков 2004: 24).

2.3. Границата в контекста на прозата на Адам Бодор

В романовата трилогия (*Районът Синистра*, *Посещението на архиепископа*, *Птиците на Верховина*) на унгарския прозаик Адам Бодор, изборът на място, където действието се разиграва, е първата отлична обща черта между книгите. Това пространство е разположено винаги в непосредствена близост до граница или самото то оградено, с изразен селективен режим на достъп (в *Районът Синистра* това е териториална граница, в *Посещението на архиепископа* са камарите боклук, които са обградили града, а в *Птиците на Верховина* непривичната миризма на термалните извори, които са индикация за нахлуване в обособено пространство). Границата като зона на обмен (Лотман) се оказва определяща и за етническото и езиковото разнообразие у протагонистите. Тя не винаги е явно декларирана, но винаги функционира на символно равнище, така че да затвърди

ограничеността и семантичните опозиции, които се раждат въз основа на нея – напр. вътре – вън; живи – мъртви, тукашен – чужд и т.н.

IV. РЕФЛЕКСИИ НА ГРАНИЦАТА ВЪРХУ НАРАТИВА

1. Време-пространство

Първата подглава на първата аналитична глава на дисертационния труд отново се спира върху заложените по-рано теоретични постановки, прилагайки и конкретни примери от текстовия корпус, които да онагледят приложимостта на идеите на Бахтин и Фуко върху произведенията на Бодор.

2. За жанровата парадигма

В заключителните бележки към „Формите на времето и хронотопа“ в романа Бахтин мимоходом споменава анализа на Ернст Касирер във *Философия на символчните форми* върху отражението на времето в езика, като поредното доказателство за определящото значение на категорията хронотоп в романа. В тази глава проследяваме разсъжденията на Касирер, който прави опит да докаже как всички конструкции на езика, дори и най-абстрактните, са взимосвързани с кантовите форми на нагледа – време, пространство и число, в които принципно се коренят (Касирер 1998: 166–167). Касирер разглежда как осмислянето на пространствеността въздейства върху изграждането на части на речта у различни народи. Лотман извежда подобен извод в размислите си относно пространството в ролята му на универсален моделиращ език и в този смисъл го приоритизира спрямо времето, което е водещото в разсъжденията на Бахтин. В разсъжденията си Касирер разглежда едно съзнание, където всичко бива осмисляно спрямо пространствените аналогии и при което времевите такива не разполагат с потенции за разгръщане, съответно с нужния езиков арсенал за конкретизиране на времето, което рефлектира и върху способността за извеждане на причинно-следствените връзки. Времето се простира до границата на непосредствения спомен, а всичко отвъд е „тъмен кръг“ (191). Това довежда

до разлагане на действието от съзнанието на отделни стадии, на *n* на брой форми на настояще („светъл кръг“), от които в крайна сметка не може „да израстне представа за истинския времеви континуум.“(Касирер 1998: 197) В „Епосът и романът“ времеви теории на Бахтин изкрystalлизират в коментарите му относно „незавършеното настояще“ в романите, за разлика от завършеността и дистанцираността на епичния свят (Бахтин 1983: 510). Говорим за състояние на случване/съществуване, без инкорпорирането му в някакъв логически порядък и цялост – хронологична рамка. На тази динамика на настоящето и липсата на ясно детерминиран акт на спомняне (памет) се дължи и фрагментарността при Бодор.

Читателят често пъти е принуден да прочита познати му вече истории, но в облика на напълно нова за него информация. Този наратив, белязан от непрекъснати повторения, или нови версии на една и съща случка, не допринася за възприемането на отделните глави като част от по-голямо цяло – роман, а напротив, те са взаимозаменяеми. Л. Бенги ги означава като вариант-симулакрум и твърди, че се превръщат в консистентен текст (роман) не посредством допълненията, които отделните глави ни предоставят, а посредством изборите, които читателят прави (Bengi 2005: 129). Подобен поетически подход допринася за оформянето на изходния текст и в композиционно отношение и обуславя проблема с жанровата двойственост в *Районът Синистра*, включително и в последвалите книги, а именно невъзможността окончателно да се реши дали става въпрос за роман или за сборник с разкази.

3. Кризата на идентичността

В тази глава акцентираме върху разгръщането на кризата на идентичността, като резултат от невъзможността за най-елементарно съотнасяне към бинарната структура свой/чужд, съответно неспособността на героите да се приобщят към някоя от така обособените групи, което ги лишава от *чувство на принадлежност* към колектива, или казано иначе – от отправна точка в самоопределянето им, осъществимо в процеса на комуникация с предоставяне на право за приемане или отхвърляне на колективните категоризации.

3.1. Униформизация и ролева детерминираност

В тази подглава коментираме начина, по който затвореното пространство спомага затвърждаването на диктатурата и налагането и утвърждаването на рестрикции, резултат от които е силно изразената униформизация на Бодоровите герои. Тази униформизация е проследима и във външността им – цветово репрезентиране, дрехи, прически, карнетки; но намира пряко отражение и върху шаблонния език на персонажите, лишен от субективния фактор в речевата му реализация. По премълчаванията съдим, че езикът принадлежи на властта и говорещият е длъжен да комуникира спрямо наложените му норми, понякога индиректни. В тази глава ще посочим и конкретни примери, които красноречиво илюстрират липсата на уникалност у Бодоровите герои и лекотата, с която биват заменяни.

3.2. Реалният и художественият Бодор

Книгите на А. Бодор могат да затруднят читателя в опита му да разграничи автобиографичното от фикционалното. Авторът не улеснява, а сякаш преднамерено концентрира читателските колебания с уж случайни съвпадения на имена, дати или реалии. Това е и причина голяма част от литературоведската литература за Бодор да се осланя на референциален прочит, а героите му да са възприемани за негово алтерего.

4. За дефицитите в паметта

Паметта като функциониращо явление, би могла да се осмисля по няколко начина в контекста на Бодоровата проза – паметта, като пространствено обусловена, в контекста на диахронната дълбочина, която семиосферта притежава и в този смисъл устойчива, способна да съхрани модела за дадена структура; паметта като извеждане на индивидуалните спомени, произведени след социо-комуникативните процеси и по тази линия – на колективния акт на спомняне. Така формулираният втори принцип за нейното функциониране, при Бодор е нарушен, като динамиката на този процес е най-ясно откритима в процеса на взаимодействие между памет и идентичност. В тази подглава проследяваме развитието на това явление у Бодор с конкретни текстови примери.

5. Драмата на словото

С отслабването на физическото присъствие на властта в книгите, намираме отражението ѝ най-вече в езиковата сфера, като следствие от знанието за нейното действително наличие в ролята на дебнешк кукловод. Изказванията на Бодоровите герои винаги са сведени до минимум, комуникацията помежду им се осъществява по линия на премълчаванията, изговореното в голям процент от случаите са просто празни приказки, зад чиято завоалирана празнота се подразбира истинският смисъл на неизговореното. Властовите ограничения по отношение на тези социоформиращи процеси, резултат от които е и крайната форма на апатия у героите, строят крепост на незнанието. На страниците на книгата то се заявява като поведенчески код, който е съпроводен и от очистителни властови практики като изгарянето на книгите в *Птиците на Верховина*.

5.1. Език

Идеята на Лотман за семиосферата, като пространството, където семиозисът се реализира, като система, извън която всичко останало се възприема за извънсистемно, а впоследствие и анти или не-култура, като опозиция на конкретна култура (разположена в конкретна семиосфера), е онагледена и в тенденцията чуждия език да се смята за неезик, да се обявява за неправилен или развален (Лотман 1992: 99–100), както е проследено и в тази подглава от дисертационния труд. Опитът да установим на какъв език, като тук визираще най-вече речевата реализация, протича и без това крайно редуцираното общуване у Бодоровите книги, претърпява фиаско. Речта на героите е несъотнесима към конкретен речеви дискурс. Въпреки това забелязваме една ясна тенденция във функционирането на езика като код, която се изразява в обусловеността му от пространството. Граничното пространство, периферията, с неговата изолираност и с бдителността, която местната власт упражнява, се вписва в общоприетите представи за затвор – територия, до която не допускат лесно, но и която веднъж заселилите се не напускат лесно. Затвор, който си служи със свой език, без излишна словоохотливост, героите успяват да обменят наглед абсурдна информация, чиято абсурдност се подчертава

от невъзможността да бъде логически преработена, те обаче сякаш се разбират, което свидетелства за наличието на някаква закономерност в общуването им, за съществуването на някакъв унифициран поведенчески и комуникативен код.

5.2. Преименуване

5.2.1. Антропоними

Трите романа ни поднасят пъстра палитра от имена и прякори, които са с интернационален произход. Това затруднява дори опита да индивидуализираме героите по линия на принадлежността им към някаква националност. Случаите на именуване и преименуване могат да бъдат съвсем съзнателни и да бележат прехода от едно състояние към ново, като озовавайки се на ново място обектът би могъл да загуби връзката си с предходното състояние и да се превърне в друг обект (Лотман 1992: 40–46). В *Районът Синистра* прекрачилите границата на района се сдобиват с нови прозвища, а това бележи и тяхната субективно-психологическа трансформация. Основната цел на практиката на преименуване се състои в опита за изличаване на миналото на персонажите. Новото име не ги индивидуализира, а напротив – спомага за унифицирането им. Тенекиената плочка, която носят на врата си (*Районът Синистра*) и която указва името им, всъщност е белег на принадлежност към района, легитимира присъствието им на територията на Синистра.

В тази подглава разглеждаме казусът с имената в няколко аспекта – преименуване; неяснотите около броя притежатели на едно име и около броя имена и прякори на конкретен герой. От изведените примери се забелязва, че номинативната тенденция подета в *Районът Синистра* мигрира и в *Посещението на архиепископа* и *Птиците на Верховина*.

5.2.2. Топоними

В книгите се срещаме и с други номинативни парадокси, които разколебават валидацията на названията на определени романови топоси, включително с оглед на автотекстуалността. В тази подглава разглеждаме и начините, по които конкретните

топоними реализират заложен в Бодоровия текст идеи и съответно служат за доказателство на изходни за творчеството му тези.

V. ГРАНИЦАТА КАТО ПРЕДЕЛ НА КУЛТУРНО УСВОЕНОТО ПРОСТРАНСТВО

1. Вечният антагонизъм – човек и природа

Лотман твърди, че културата е условие за съществуването на човешка общност, но пък нейното наличие е пряко свързано с динамизма на социалния живот в човешкото общество (Лотман 1990: 254). Този динамизъм се изразява най-вече в обмяната и генерирането на нова информация, което се осъществява посредством комуникацията и съотнесеността с миналото, културата е памет. В този смисъл анимализацията у Бодоровите герои може да е от комуникативен характер. От друга страна анимализацията би могла да се дължи и на абсолютното обезличаване на главните протагонисти – от загубата на идентичност, като резултат от властовото урегулиране на района. Пространството се осмисля като затвор, в който се отрищват животинските инстинкти. Героите на Бодор са обезверели животни затворени в клетка, не докрай осъзнаващи измеренията и резултата от своето бездействие. Лишени са от волеви подтик и разум, който би бил съществен в конфронтацията им с властта; а нравствените им норми на поведение са ревизирани, от което следва и безрезервното им подчинение пред животинското в човешката им природа (душенето, уринирането, фекалиите...), процес, който градира в пълната им анимализация.

Читателят на Бодор остава с впечатлението, че всичко онова, което се намира отвъд културно усвоеното пространство, в случая поселището – Добрин, Бодгдански долина или Яблонска поляна, всичко, което е изгласкано в неговата периферия, е природа. Природата е хаос, неовладяност и неорганизираност. Тя е буферната зона на среща между човешкото и анималистичното. Тази среща е и динамичен сблъсък и обмен помежду им. Хората се оживотновяват, но присъствието им оказва прякото въздействие върху природата. М. Силади регистрира резултатите от този сблъсък в утвърждаването на схващане, спрямо което героите започват да възприемат параноичната логика на властта като каприз на

природата (Szilágyi 1993: 83). Това е и причината интеракцията между хората и природата да не се осъществява по нейната традиционна логика на протичане. Природата, на фона на нейната импозантност, Ищван Маргочи определя като *човешка*, защото е подложена на разрушителните хорски интервенции и страда от проявленията на човешка злоба (Margócsy 1996: 29), В даден момент природата се превръща в инструмент на властта, който гнети човека.

2. Анимализация в лоното на периферията

Героите на Бодор претърпяват видима метаморфоза с прекрачването на границата, тя стартира със загубата на самоличност, постепенното изличаване на моралността, което довежда до притъпяване на хуманното у тях, ескалиране на безсъзнателното им поведение, което успоредно със зооморфичната градация, ги довежда до край сред извечния абсолютен – природата. Те умират като неразделна част от нея. Или както Дьорди Пожвай обобщава: „Човешкото същество се уеднаквява със сферата на съществуващото. В края на живота си се превръща буквално в природен елемент.“ Като в случая визираща трансформацията у героите дори след смъртта им, разпадайки се на основните съставляващи природата елементи (Pozsvai 1995: 522–524). В тази подглава на дисертацията се проследяват всички форми на анимализация в романите.

3. Симптоматика на животинското

3.1. Миризми

В тази глава се анализира ролята на миризмите в романовата трилогия на А. Бодор, с акцент върху онези от тях, които подреят тезата за повсеместната анимализация. Миризмите при Бодор едновременно маркират нечие присъствие, но са и оразличаващ фактор. Тази тяхна сигнализираща роля, съпроводена и от непрестанното душене, упражнявано от протагонистите, отново конотира с животинското.

3.2. Физиологични процеси

Начините, по които персонажите се освобождават от екскрементите или газовете, не се определят от конкретни културни условности, а напротив, извършват се без оглед на местоположението на персонажите, както при животните.

3.3. Звуци и говор

Звучите, които съпровождат говора или движението на бодоровите герои бих категоризирала и като своеобразен паралингвистичен елемент, който в процесите на информативно декодиране, може да се схваща и като релация в двойката човешко-животинско. Речта е притежание на властта, която пък е овладяла пространството, това предполага налагането на нов комуникативен порядък сред населените райони, непонятен за властта и от тази гледна точка неовластят, но в своята първичност – утвърждаващ анимализацията.

VI. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

1. Изводи и обобщения

Унгарският прозаик Адам Бодор и неговите произведения са били обект на нестихващ интерес от страна на изследователите през изминалите 30 години, последвали унгарското издание на *Районът Синистра* през 1992 г. Този отзвук намира своето логично продължение в издадената през 2005 г. книга *Обмяна на опит: Есета и студии за Адам Бодор*, която се явява компилация от най-интригуващите текстове за Бодор, родени от първата вълна преклонение пред перото му. За Бодор не спира да се пише, но със значително по-кrotки темпове.

Разглежданите в настоящата дисертация романи са издадени с приблизително десетгодишна пауза помежду им. Тези десетилетия раждат критически текстове, които черпят материал за изложенията си от най-новите и актуални издания, а инициативите с ретроспективен привкус, са рядкост, както и опитите за детайлно съпоставяне на трите романа и наративните решения в тях. Дисертация съпоставя трите книги чрез задълбочен анализ. Като отправни точки в своя тълкувателен подход привлича теоретични постановки, нови за Бодоровата анализаторска традиция, като в хода на работа извежда на

преден план оригинални заключения относно рефлексията на граничното пространство върху индивида, неговата памет, език, култура и съответно върху анималистичните му проявления, конкретна реализация на загубата на личностните му устои.

Дисертацията разглежда художественото пространство при Бодор като периферно и крайно изолирано. Тази откъснатост е видяна в различни аспекти – *времево-пространствен*, но и *културно-езиков*. По отношение на времето, чрез разсъжденията на М. Бахтин относно авантюрното време, което се изразява в низ от авантюри, затворени между два биографично натоварени момента и в този смисъл е някак статично и извънвременно; разсъждение, което той развива и в идеите си за „незавършеното настояще“ в европейския роман, бе установено, че времето в романите на А. Бодор е всъщност точно такъв вид извънвремие, неподвижно и изолирано, функционира като безкрайно настояще, без изгледи за отваряне към миналото или бъдещето. Времето на хората в пространството е извън човешкия хронологично изводим порядък. Това че се случва, че отминава, може да бъде регистрирано само по линия на природната цикличност, но повторението изобщо не се явява предпоставка за отварянето на времето, а тъкмо обратното, консолидира го в неговата отделеност.

Пространството бе осмислено като хетеротопично през концепциите на М. Фуко, които имплементират в себе си и идеята за властта. Властта при Бодор бе видяна като основен фактор в процесите на деиндивидуализация, прокарвайки линия на униформизация във външността на героите и в речевите им проявления. Нереализуемата при Бодоровите герои съотнесеност с миналото, по линия на извънвремие (Бахтин), в което са ситуирани, им коства паметта, принципно условие за съществуването на културата, без която човешкото общество е немислимо, следствие от което се оказва и динамичната анимализация. Това, в съчетание с упражнението властови модел в хетеротопичното пространство (Фуко), при който знанието е привилегия на властимащите, затвърди тезата ни около иманентно обусловената в Бодоровото фикционално пространство невъзможност за правилно опериране на взаимопределящите се *език, памет и знание*. Заклучителните изводи от това разсъждение отново канализирахме по посока на темата за животинското, като антипод на човешкото и културното.

Отграничеността на Бодоровото пространство бе разгледана на макро ниво, по начин, който утвърждава в максимална степен хетеротопията, като изключваща и упражняваща

контрол. От една страна, през иманентната изолираност на пространството, където винаги се появява мотива за „границата“ – физически реализирана, но и индуцираща конкретен поведенчески модел; от друга страна, посредством огромната концентрация на хетеротопични подпространства в границите на самата хетеротопия. И те натоварени със специални режими на контрол и самоконтрол.

Изхождайки от понятието *семиосфера* на Ю. Лотман успяхме да изведем и съждението, че така обособеното Бодорово пространство функционира като култура със своя собствена знакова система. И тук посредством твърдението, че културата, съответно семиосферата, не би могла да оперира без памет, чрез концепциите на Ю. Лотман, М. Халбваск и Я. Асман направихме важно уточнение, а именно, че паметта при Бодор е семиотично обусловена, функционира като памет за структурата на семиосферата, възпроизведена и в трите романа (културна памет).

Тази памет бе видяна и като определяща за заложената и в трите романа автотекстуалност, която е повод за титулуването им като трилогия, и която освен на структурно ниво, бе проследима и в различни повествователни мотиви. След като уточнихме, че онази памет (комуникативна), плод на комуникативно-социализиращи практики не работи, в първата аналитична глава на дисертацията бяха разгърнати подробно всички доводи за това твърдение по отношение на линията *идентичност – памет – комуникация – език*. Разсъжденията ни относно паметта поеха в посока, която не е дискутирана до този момент във връзка с Бодор, за да стигнат до твърдението, че романите герои формират някакъв криворазбран колектив, не в контекста на човешката култура и общество, а видени като резултат от осъществената в изолираното пространство анимализация, доказателствата за което бяха изведени във втората аналитична глава. Разпадането на паметта е пряко обвързано с отказа от общуване, като на една следваща стъпка това води и до разрушаване на възможността за реч, езикът се превръща в кучешки лай, а човешкото се свежда до животинско.

Периферията в прозата на Адам Бодор е затворено пространство, което фрагментира наратива, разгражда индивидуалността, води до обезпаметяване и загуба на език. Това може да се тълкува в един политически или алегоричен ключ. Настоящият работа поема по посока на автотекстуален, наративен прочит, който извежда повторителните структури, мотиви и образи в романовата трилогия *Районът Синистра, Посещението на*

архиепископа и *Птиците на Верховина*. Художественото пространство на границата в прозата на Бодор поставя едно радикално питане за мястото на външното, за възможността да се премине отвъд границата на тези затворени предели, както и за цената да се пребивава на периферията.

2. Приноси

- Дисертацията налага интердисциплинарен подход на изследване на произведенията на унгарския автор А. Бодор: *Районът Синистра*, *Посещението на архиепископа*, *Птиците на Верховина*. Художествените текстове са разгледани не само в литературен, но и в културологичен и социологичен аспект.
- Анализът и заключенията тълкуват романите на А.Бодор през недискутирани до този момент теоретични постановки, които се стремят да фиксират Бодоровото пространство като периферно и изолирано чрез широк набор от проявления на тази затвореност/отграниченост – време-пространствен, езиково-културен.
- Дисертационният труд осмисля времето през идеите на Бахтин за авантюрното време в романа и „незавършеното настояще“. По този начин го дискутира като разположено извън човешкия хронологично изводим порядък, като безкрайно настояще, което предполага липса на съотнесеност с миналото и бъдещото. Тази времева капсулация рефлектира върху паметта на Бодоровите герои и поэтапната им деиндивидуализация.
- Времето при Бодор бе мислено и като първопричина за невъзможността за извеждане на причинно-следствени връзки – случайността с нейните абсурди подменя логическо изводимата закономерност, а резултатът от тази подмяна рефлектира и върху наратива и присъщите му повторения.
- Чрез Фукоянската концепция за хетеротопията дисертационният труд осмисли Бодоровото пространство и ситуираните във вътрешността му подпространства като реални места със собствен режим на контрол, който чрез принципа на изключване затвърждава мотива за „границата“. В духа на тези разсъждения дисертационният труд се разграничи от вече подетото възприемане на Бодоровите романи като антиутопия.

- Дисертационният труд, опирайки се на понятието семиосфера на Ю. Лотман, успя да докаже, че Бодоровото пространство функционира като култура със своя знакова система.
- В хода на тези размисли бе очертан важен и приносен за настоящия труд акцент, че паметта, която е съществена за функционирането на културата, в Бодоровите романи се съхранява единствено като памет за структурата на семиосферата, възприемвайки се наново във всеки следващ роман. Най-видимият резултат от този процес бе регистриран по линия на заложената в книгите автотекстуалност.
- Дисертационният труд изведе нови перспективи за анализ на Бодоровите романи. Темата за паметта бе разгледана на макро ниво, извеждайки съществени изводи за нефункционирането на комуникативната памет при Бодор, което възпрепятства сформиранието на колектив/общество.
- Паметта бе осмислена като градивна културна единица, която опосредства създаването на общност. Културата и обществото са основни структурни и принципни условия за човешкото. По тази линия бе видяна и разгръщаната се анимализация.
- Дисертацията разширява обема на вторични текстове за А. Бодор в България и може да бъде приложима в последващи по-обхватни изследвания на съвременната унгарска литература, включително и традициите на задграничната такава, в случая визиране Трансилвания.
- За приносен елемент в дисертацията могат да се отчетат и всички преводи на цитати от произведенията на А.Бодор, които за пръв път се превеждат на български език от авторката и улесняват българската рецепция на унгарския автор.

VII. ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Асман 2001: Асман, Я. Културната памет: Писменост, памет и полит. Идентичност в ранните високоразвити култури, София: Планета 3, 2001.

Банков 2004: Банков, К. Семиотични тетрадки: Ч. 2. : Семиотика. Памет. Идентичност. София: НБУ, 2004.

Баняи 2017: Баняи, Е. Адам Бодор, „Районът Синистра“. – В: Места на срещи, съст. Л. Бедеч, прев. Н. Бойков. София: Парадигма, 2017, 80–90.

Бахтин 1983: Бахтин, М. Въпроси на литературата и естетиката, прев. Чекарлиева, Н., Д. Кирков. София: Наука и изкуство, 1983.

Бодор 2000: Бодор, А. Районът Синистра, прев. Св. Кьосева. София: Издателско Ателие Аб, 2000.

Бунджулов 1995: Бунджулов, А. Хетеротопии. София: Критика и хуманизъм, 1995.

Касирер 1998: Касирер, Е. Философия на символичните форми. Том 1. София: Евразия, 1998.

Кьосева 2000: Кьосева, Св. Литературата – самотно призвание. – В: Култура: седмичник за изкуство, култура и публицистика, 35 (2411), 2000, <https://newspaper.kultura.bg/bg/article/view/4461>, 03.2022.

Личева 2010: Личева, А. Резерватно. – В: Четене на другия, български критически текстове за унгарски книги. (съст. П. Дойнов) София: изд. Литературен вестник, 2010, 155–158.

Лотман 1990: Лотман, Ю. Поетика; Типология на културата, съст. И. Знеполски. София: Народна култура, 1990.

Лотман 1992: Лотман, Ю. М. Култура и информация. София: Наука и изкуство, 1992.

Фуко 1992: Фуко, М. Думите и нещата, прев. В. Цветков. София: Наука и изкуство, 1992.

Фуко 2003: Фуко, М. За другите пространства, прев. Б. Станчев. – В: Литературен вестник, 13 (2–8. 04. 2003), с. 12–13.

Ács 1992: Ács, M. Az erdő démonikus vonzása. – In: Holmi, 12, 1992, 1880–1883.

Angyalosi 1999: Angyalosi, G. A kiismehetetlen remekmű (Sinistra körzet). – In: Hiány, 8, 1992, 18 – 20.

Bengi 2005: Bengi, L. A szövegszegmentumok iterációja mint az epikai világ megalkotása. Bodor Ádám: *Sinistra körzet*. – In: Tapasztalatcsere: Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról. Budapest: L'Harmattan, 2005, 114–127.

Bodor 2011: Bodor, Á. Verhovina madarai. Budapest: Magvető, 2011 (ebook edition).

Bodor 2016: Bodor, Á. Az érsek látogatása. Budapest: Magvető, 2016 (ebook edition).

Kiss 2005: Kiss, D. Szövegvilágok szerveződése, A Bodor-regények narratív és szövegszervező eljárásainak módosulásai. – In: Tapasztalatcsere: Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról. Budapest: L'Harmattan, 2005, 234–240.

Lachmann 2022: Lachmann, R. Memory. – In: The Companion to Juri Lotman. London: Bloomsbury Academic, 2022, 234–245.

Margócsy 1996: Margócsy, I. Bodor Ádám: Vissza a fülesbagolyhoz. – In: Nagyon komoly játékok. Tanulmányok, kritikák. Budapest: Pesti Szalon, 1996, 27–34.

Márton 2005: Márton, L. Az elátkozott peremvidék. – In: Tapasztalatcsere: Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról. Budapest: L'Harmattan, 2005, 81–92.

Pál-Lukács 2017: Pál-Lukács, Zs. Bodor Ádám prózája és a nem naturális narratológia. Az idegen narratív formái. Pécs, 2017, <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/17067/pal-lukacs-zsofia-phd-2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, 03.2022.

Randviir 2022: Randviir, A. Space. – In: The Companion to Juri Lotman. London: Bloomsbury Academic, 2022, 200 – 211.

Pozsvai 1995: Pozsvai, Gy. A lét-körzet tájai. - Jelenkor, 38(6), 1995, 515 – 525.

Pozsvai 1998: Pozsvai, Gy. Bodor Ádám. Pozsony: Kalligram, 1998.

Szilágyi 1993: Szilágyi, M. A tárnicsgyökér fanyar illata. – In: Tiszatáj, 47(2), 1993, 82 – 86.

Szirák 1997: Szirák P. A periféria poétikája? (A Bodor-olvasás). <https://epa.oszk.hu/00000/00002/00019/szirak.html>, 1997, 16.08.2019.

Sheibner & Vaderna 2005: Sheibner, T., G. Vaderna. : Tapasztalatcsere: Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról. Budapest: L'Harmattan, 2005

VIII. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Гълъбова, М. Художественото пространство на границата и смислопораждащите му функции в Районът Синистра на Адам Бодор. – В: Шестнадесета научна конференция на нехабилитирани преподаватели и докторанти във Факултета по класически и нови филологии (сборник с доклади), издателство: УИ "Св. Климент Охридски", 2019, стр. 88–96.
2. Гълъбова, М. Книга и език в един предапокалиптичен свят. Драмата на словото и паметта в прозата на унгарския писател Адам Бодор. – В: Обществото на знанието и хуманизмът на 21 в., София: Академично издателство „За буквите – О писменехъ“, 2021, стр. 578–589.
3. Гълъбова, М. Фикция и/или реалност. Критическите прочити на Районът Синистра на Адам Бодор. – В: Verba Iuvenium, брой 4, 2022 г. (под печат)
4. Гълъбова, М. Словесността в Районът Синистра. Въпроси относно липсата на памет, език и самоличност като следствие от темпорално-пространствения модел при Адам Бодор. – В: Седемнадесета научна конференция на нехабилитирани преподаватели и докторанти във Факултета по класически и нови филологии (сборник с доклади), София: УИ "Св. Климент Охридски". (под печат)
5. Гълъбова, М. Границата като предел на културно усвоеното пространство. Анимализация в лоното на периферията. – В: Осемнадесета научна конференция на нехабилитираните преподаватели и докторанти от Факултета по класически и нови филологии (сборник с доклади), София: УИ „Св. Климент Охридски“. (под печат)

